

KS. PRZEMYSŁAW SAWA

CAŁA TEOLOGIA W SŁUŻBIE INTEGRALNEJ FORMACJI DUCHOWEJ STUDENTÓW

ENTIRE THEOLOGY IN THE SERVICE
OF THE COMPREHENSIVE SPIRITUAL FORMATION OF STUDENTS

Abstract. Theology as a rational reflection on God's Revelation still remains in the service of the faith of an individual man and of the Church, and thus affects the society and the temporal reality of the world. Theology, by its very nature, must influence everyday life – in the first place for the theologians themselves as well as for their students. In this way, the formative nature of studying the sacred sciences is realized.

Formation therefore includes hearing the Word of salvation and its assimilation into life which then leads to thinking and acting in accordance with the Gospel. Therefore, spiritual life, especially prayer, the reception of the sacraments and participation in the everyday life of the Church, is a necessary component of theology. This primarily concerns the lecturers of theology.

These goals can be achieved through the kerygmatic inclination of theology, openness to dialogue and transdisciplinarity. For today's world needs theology that understands the contemporary thinking. At the same time, it is necessary for the graduate of theological studies to be well versed in all areas of theology, and not to remain at the level of narrow interests and specializations. This requirement of modern times demands that the Church takes a new comprehensive view of theology, practiced in the community of believers and in the context of the increasingly secularized world. It is time to return to the holistic vision of life, world and theology.

Key words: formation; renewal of theology; challenges to theology; components of theological formation.

„Lud Boży jest pielgrzymem na drogach dziejów [...], aby światłem Ewangelii oświecić pielgrzymowanie ludzkości ku nowej cywilizacji miłości. Z misją ewangelizacyjną Kościoła [...], ściśle związany jest szeroki

Ks. dr PRZEMYSŁAW SAWA – adiunkt Katedry Teologii Dogmatycznej i Duchowości na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; założyciel Szkoły Ewangelizacji Cyryl i Metody; misjonarz miłosierdzia; adres do korespondencji: ul. Żeromskiego 11, 43-300 Bielsko-Biała; e-mail: xpsawa@gmail.com

i zróżnicowany system studiów kościelnych, rozwinięty w ciągu wieków przez mądrość Ludu Bożego pod przewodnictwem Ducha Świętego oraz w dialogu i rozeznawaniu znaków czasu i różnych form ekspresji kulturowej”¹. Te słowa papieża Franciszka ukazują właściwy kontekst studiowania, uprawiania oraz samego rozumienia teologii w perspektywie ludzkiego zbliżania się do prawdy o człowieku, świecie i Bogu. Ze swej natury teologiczne poszukiwania nie mogą ograniczać się do wymiaru intelektualnego, gdyż teologia, by była sobą, potrzebuje wiary Kościoła oraz osobistego zaangażowania wiary teologa. W ten sposób poznawanie teologii stanowi autentyczną formację studenta czy badacza.

W tym kontekście rodzi się pytanie: W jaki sposób studiowanie (uprawianie) teologii wpływa na integralną formację studentów (teologów)? Aby znaleźć właściwą odpowiedź należy zrozumieć teologię w jej służebnym charakterze oraz istotne wymiary formacji. Wtedy też zrozumiały staje się postulat całościowego wykładu teologii we wszystkich kontekstach. Pomoże to także rozpoznaniu wydziałów teologicznych jako przestrzeni prawdziwego wzrostu w wierze i człowieczeństwie studenta czy teologa.

1. SŁUŻEBNY CHARAKTER TEOLOGII

Teologia, jako nauka badająca Objawienie, służy Kościołowi. Obejmuje to zrozumienie wiary oraz pomoc w jej wzroście we wspólnocie ochrzczonych i poszczególnym wiernym, jak również oddziaływanie na różne obszary życia społecznego.

1.1. W służbie intelektualnego poznania Objawienia

Bóg przemówił do człowieka, który odpowiada na Objawienie wiarą, a ta ze swej natury domaga się zrozumienia. Wobec tego wierzącym potrzebna jest teologia jako droga do prawdy oraz pomoc w poprawnym przyłgnięciu do Objawienia. Dlatego teologia „[...] odpowiadając na wezwanie prawdy poszukuje zrozumienia wiary, pomaga Ludowi Bożemu w uzasadnieniu nadziei wobec tych wszystkich, którzy tego się domagają, zgodnie z zaleceniem apostołskim...”². Przez swoje poszukiwania wypracowuje *intellectus*

¹ FRANCISZEK, Konstytucja apostołska *Veritatis gaudium* [dalej: VG], 1.

² KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Instrukcja o powołaniu teologa w Kościele „Donum veritatis”* [dalej: DVer], 6.

*fidei*³, bo właśnie dla stabilności i wiarygodności przesłania chrześcijańskiego niezbędny jest intelektualny dyskurs o prawdach objawionych. Dziś jednak niejednokrotnie, jak zauważa Albert Görres, ma miejsce niejako „hinduizacja” chrześcijaństwa, „w której nie chodzi już o zdania wiary, lecz o poruszenie atmosferą duchową, wyprowadzającą poza to, co da się wypowiedzieć”⁴. Tymczasem przecież w działalności Jezusa nie chodziło jedynie o poruszenie duchowe, ale realny przekaz prawdy; w Ewangelii trzeba więc dostrzec wyraźny rys doktrynalny. Teologia pomaga wierzącemu rozpoznać to przesłanie i doprowadzić do jego asymilacji, by był to w pełni akt ludzki, czyli rozumny i angażujący całego człowieka.

Rozumowe przyjmowanie prawd wiary umożliwia ponadto rozpoznawanie jedności Objawienia, a co za tym idzie jedność teologii, której nie można zbyt rozparcelować, by nie zatracić istoty tego, co Bóg dał. Dlatego Joseph Ratzinger zwrócił uwagę na to, że trzeba „przełamać specjalistyczne zawężenie przy staraniach o tytuł naukowy tak, by podstawę danego stopnia tworzyła teologia jako jedność i całość”⁵.

1.2.W służbie wiary osobistej i eklesjalnej, czyli formacji

Przez wiarę człowiek nawiązuje więź z Bogiem. Wobec tego teologia jako naukowy dyskurs o Objawieniu wpisuje się w naturę wiary poszukującej zrozumienia i winna realnie służyć budowaniu wiary. Ona sama nie jest tylko indywidualną rzeczywistością, ale ma wymiar wspólnotowy, który papież Franciszek określa jako mistykę życia razem, prowadzącą do braterstwa między ludźmi (VG 4). Jednak chodzi o coś więcej: zawsze trzeba okazać wierność Słowu Bożemu i nauczaniu Magisterium Kościoła, wobec którego teolog winien zachować postawę uległości (VG, art. 38)⁶. Jednocześnie teologia nie może odrywać się od dziedzictwa Kościoła. Wiara bowiem ma swoje zakorzenienie w życiu i myśli poprzednich pokoleń ochrzczonych, co nie ogranicza współczesnych poszukiwań, ale daje im solidny fundament. Ten aspekt jedności epok przedstawił obrazowo XII-wieczny naukowiec mówiąc o osadzeniu badań danej epoki na świadectwie ojców Kościoła, których przyrównał do olbrzymów, a współczesnych do karłów – „Karły widzą

³ JAN PAWEŁ II, Encyklika *Fides et ratio* [dalej: FR], 97.

⁴ J. RATZINGER, *Prawda w teologii*, tłum. M. Wojalska, Kraków 2001, s. 106.

⁵ Tamże, s. 150.

⁶ Głoszenie Kościoła „jest miarą dla teologii, a nie teologia miarą dla głoszenia”. Tamże, s. 71. „Właściwa badaniom teologicznym wolność realizuje się w obrębie wiary Kościoła” (DVer 11).

wprawdzie dalej niżeli olbrzymy, ale tylko dlatego, że stoją na ich ramionach i tylko dopóty, dopóki nie zejną z ramion olbrzymów, to znaczy dopóki nie zarzucą tradycji⁷. To niezbywalne założenie dla teologii jako hermeneutyki wiary. Dzięki temu Kościół nie ubożeje i nie ślepnie ograniczając się do doraźnego duszpasterstwa, a teologia nie rozplywa się w dowolności⁸.

Przyjmowanie Objawienia w istotny sposób kształtuje wierzącego w każdym wymiarze życia. Przypomnił to Jan Paweł II pisząc o uniwersytetach katolickich, które w życiu Kościoła są „niezbędne dla jego wzrostu, dla rozwoju chrześcijańskiej kultury i dla postępu człowieka⁹. Studiowanie teologii winno umacniać wiarę i przyczyniać się do jej wzrostu. Wobec tego teolog powinien być człowiekiem wiary. Wtedy tylko „refleksja teologiczna sprawia przyłgnięcie do Jezusa Chrystusa i włącza wierzącego w Kościół¹⁰. Wobec tego intelektualny wymiar wiary potrzebuje proporcjonalnie dojrzewać z życiem wewnętrznym¹¹. Ta jedność ma wielkie znaczenie dla zachowania przez Kościół właściwego kierunku wiary oraz własnej wiarygodności i skuteczności. Wyraził to papież Franciszek: „Jednym z głównych wkładów Soboru Watykańskiego II była właśnie próba przewyciężenia tego rozdzwienku między teologią a duszpasterstwem, między wiarą a życiem” (VG 2).

1.3. W służbie społeczeństwu

Teologia służy nie tylko formacji indywidualnej osoby, ale odgrywa ważną rolę wobec społeczeństwa, kształtując je i poszukując odpowiedzi na najgłębsze pytania niesione przez świat. Ta służebna misja teologii wybrzmiała w nauczaniu Soboru Watykańskiego II, który wskazał Kościołowi właściwy kierunek dla istnienia we współczesności. Myśl tę podjął Paweł VI pisząc, że potrzeba dziś „ludzi mądrych, zdolnych do wnikliwej refleksji, poszukujących nowego humanizmu [...], który pozwoliłby współczesnym ludziom odnaleźć samych siebie¹². Wobec coraz bardziej zagubionego człowieka, żyjącego

⁷ W. PANNENBERG, *Kim jest człowiek?: współczesna antropologia w świetle teologii*, tłum. E. Zwolski, D. Szumska, Paryż 1978, s. 137.

⁸ Zob. MIĘDZYNARODOWA KOMISJA TEOLOGICZNA, *Teologia dzisiaj. Perspektywy, zasady i kryteria* [dalej: TD], tłum. T. Stopa, Kraków 2012, s. 15.

⁹ JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Ex corde Ecclesiae* [dalej: ECE], 11.

¹⁰ *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, red. K. Klauza, Częstochowa 1999, 200.

¹¹ „Formacja intelektualna powinna być zintegrowana z procesem duchowego rozwoju, naznaczonym osobistym doświadczeniem Boga i trudem rozumienia sercem”. Tamże, 203.

¹² PAWEŁ VI, Encyklika *Populorum progressio*, 20.

w rzeczywistości naznaczonej wstrząsem dotychczasowych fundamentów społecznych i moralnych, tkwiącego w kryzysie antropologicznym i społeczno-ekologicznym¹³, wyraźny głos teologii staje się autentycznie pożądanym drogowskazem, zaczynem czy światłem (zob. VG 3). Potrzebna jest jednak nowa forma, uwzględniająca wszystkie aktualne konteksty życiowe. Dlatego trzeba pamiętać, że „teologia jest nauką, która rozwija się we współdziałaniu z innymi naukami, a te postępują tak samo w owocnym dialogu z teologią” (TD 46).

Wyzwaniem pozostaje to, że teologia, nie mogąc pozostać samą dla siebie, potrzebuje swojego spojrzenia na sprawy świata: opcji na rzecz ubogich, odrzuconych oraz otwarcia na dialog ze współczesną kulturą. To jeden z aspektów ewangelizacyjnej misji Kościoła (VG 4)¹⁴. Nie chodzi jednak o stanie się jedną z wielu sił świata, ale o ożywianie go prawdziwą miłością opartą na prawdzie i z nią zintegrowaną¹⁵. Ma to znaczenie także w dialogu z występującymi w świecie konfliktami, napięciami i sytuacjami trudnymi. Wchodząc w tę przestrzeń spraw społecznych teologia coraz bardziej zyskuje możliwość afirmowania swego znaczenia w całym systemie nauki i przeciwstawiania się jednostronnemu scjentyzmowi¹⁶, płytkiemu eklektyzmowi, historyzmowi, pragmatyzmowi, nihilizmowi. Otwiera to drogę do budowania nowego humanizmu, wyrastającego z wartości chrześcijańskich, zdolnego odpowiedzieć na obecną kondycję społeczeństwa. Trafnie oddał to ks. Henryk Seweryniak stwierdzając, że „*dobra teologia* uwalnia słowo, którego nie pozwalają usłyszeć inne nauki i przeważający nurt naszej cywilizacji. [...] dostrzega działanie Boże w świecie takim, jaki jawi się nam przy aktual-

¹³ FRANCISZEK, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* [dalej: EG], 55; Encyklika *Laudato si*, 139.

¹⁴ Uniwersytet katolicki ma dawać światu chrześcijańską inspirację, podejmować refleksję nad dziedzictwem nauki z punktu widzenia wiary, zachowywać wierność nauce Kościoła, jak również służyć Ludowi Bożemu i całej ludzkości, wskazując ostateczny cel (ECE 4). Zob. JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Sapientia christiana* [dalej: SC], I, art. 3. Por. J. RATZINGER, *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Kielce 2004², s. 154-161.

¹⁵ „Chrześcijaństwo miłości bez prawdy można łatwo zamienić na magazyn dobrych uczuć, pożytecznych we współżyciu społecznym, lecz marginalnych. [...] Miłość pozbawiona prawdy zostaje sprowadzona do środowiska ciasnego i pozbawionego relacji z drugim człowiekiem”. BENEDYKT XVI, Encyklika *Caritas in veritate* [dalej: CV], 4.

¹⁶ „Pokusa scjentyzmu, czyli rozciągania metody naukowej na absolutnie wszystkie dziedziny ludzkich spraw, jest bardzo silną pokusą. Ulegają jej ludzie zafascynowani skutecznością metody naukowej u uprawianych przez siebie obszarach wiedzy”. M. HELLER, *Nowa fizyka i nowa teologia*, Tarnów 1992, s. 11.

nym stanie nauk przyrodniczych. [...] ma wiele do powiedzenia kulturze i sztuce...”¹⁷.

Tak zarysowanej formacji służy też obecność katolickich wykładowców na uniwersytetach niekościelnych. Pełnią bowiem swoje zadania w świetle wiary oraz są świadkami inspirującymi innych do poszukiwania prawdy pochodzącej od Boga (ECE 2).

2. CELE FORMACJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Integralna formacja chrześcijańska prowadzi do określonego celu: pogłębianego rozumienia Objawienia oraz życia w oparciu o słowo Boże. W ten sposób realizuje się proegzystencjalny charakter teologii i związanego z nią duszpasterstwa.

2.1. Poznać i przyjąć Objawienie

Formacja chrześcijańska, oprócz doświadczenia religijnego, zakłada poznanie i przyjęcie Objawienia. Oczywiście pierwsze musi być słowo, które wypowiada Bóg; ono poprzedza rozum i wiarę. Dlatego wciąż nienaruszalny jest postulat, aby teologia pozostała realną refleksją nad tym, co zostało objawione, a co niesie Kościół. Ma to szczególne znaczenie w kontekście spotykanej idei rozdziału Kościoła (teologii) i Biblii. Tymczasem teologia ma sens tylko w kontekście wierności słowu Bożemu, które rodzi i wzmacnia wiarę oraz konstytuuje całość życia wierzącego.

Punktem wyjścia jest wyznanie wiary, które ma wymiar osobisty i wspólnotowy. Trafnie ujął to Joseph Ratzinger pisząc, że „Kościół jako Kościół nie może być niemy, lecz musi mieć dar mowy, tzn. umieć wypowiedzieć to, co dla niego najistotniejsze”, a następnie dodając twierdzenie, iż „wiara Kościoła istnieje nie jako zespół tekstów, ale teksty – słowa – istnieją dlatego, że istnieje odpowiedni podmiot, w którym teksty mają swoją podstawę i swój wewnętrzny związek”¹⁸. To eksponuje eklezjalny charakter wiary, która rozgrywa się w kontekście wspólnoty wiary; trzeba więc mówić o współwie-

¹⁷ H. SEWERYNIAK, *Miejsce teologii na Uniwersytecie w odpowiedzi na zarzuty*, „Studia Nauk Teologicznych” 3(2008), s. 77. Zob. SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Deklaracja o edukacji chrześcijańskiej*, 10.

¹⁸ J. RATZINGER, *Prawda w teologii*, s. 109.

rzeniu. Wtedy tylko możliwe jest przyjęcie Objawienia w całej pełni i bez jakiegokolwiek skazy.

Wciąż też trzeba mieć na uwadze fakt, że celem Objawienia nie jest tylko poznanie Boga i świata przez pryzmat Absolutu, ale zbawienie człowieka. Wobec tego poszukiwanie Prawdy nie może pomijać elementu rozumnego, ale ten nie wystarczy, by ją objąć. Tę współzależność ujął Benedykt XVI pisząc, że „rozum i wiara nawzajem się wspierają. Tylko razem zbawią człowieka. [...] rozum bez wiary skazany jest na zagubienie w iluzji własnej wszechmocy. Wierze bez rozumu grozi wyobcowanie z konkretnego życia osób” (CV 74)¹⁹.

2.2. Budować więź z Bogiem

Ks. Jerzy Szymik ukazał konieczny kontekst teologii: ona „nie może się nigdy zadowolić samym tylko mówieniem o Bogu; musi bowiem stale prowadzić do mówienia z Bogiem i do Boga. Figura teologii nie tyle *dyskutująca*, ile *klęcząca* jest istotnym obrazem do zrozumienia jej zadań wobec Tajemnicy Boga. [...] Teologia jest, może być i powinna być doksologią w obydwu sensach tego terminu: i jako modlitwa jej twórcy, i jako zachęta do modlitwy jej odbiorcy”²⁰. Dlatego studiowania teologii nie można rozdzielać od życia religijnego: teolog winien łączyć posiadaną wiedzę z moralnością i duchowością, a więc ściśle integrować życie i wiarę. Ważną przestrzenią wiązania tych wymiarów jest rozważanie Biblii, modlitwa, gorliwe i sumienne uczestnictwo w liturgii, zwłaszcza Eucharystii, studium Tradycji Kościoła, tworzenie wspólnot czy stowarzyszeń, dialog z ludźmi współczesnymi, nasłuchiwanie potrzeb współczesności, troska o rozwój w wymiarze pastoralnym (ECE 38-42; VG 2). Jednocześnie sam uniwersytet (wydział) powinien stanowić wspólnotę ludzką, kształtowaną przez Chrystusa i umożliwiającą rozwój do pełni człowieczeństwa (ECE 21).

Warto zwrócić uwagę jeszcze na osobistą postawę studium czy uprawiania teologii. Joseph Ratzinger trafnie to ujął w słowach: „Związek teologii i świętości nie jest zatem sentymentalną czy pietystyczną gadaniną, lecz wynika z logiki rzeczy i potwierdza się w całej historii. Atanazy jest nie

¹⁹ „Ze swej strony religia potrzebuje zawsze oczyszczenia przez rozum, by ukazać swoje autentyczne ludzkie oblicze. Przerwanie tego dialogu pociąga za sobą bardzo poważne ryzyko dla rozwoju ludzkości” (CV 56).

²⁰ J. SZYMIK, *Przyszłość i zadania teologii*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 30(2017), nr 2, s. 137.

do pomyślenia bez nowego doświadczenia Chrystusa przeżytego przez mnicha Antoniego; Augustyn bez pasji swej drogi do chrześcijańskiego radykalizmu [...]. Sama racjonalność nie wystarczy do stworzenia wielkiej chrześcijańskiej teologii”²¹. Formacja teologiczna winna więc prowadzić do postępowania w świętości, która jest najgłębszym spełnieniem człowieka²².

2.3. Myśleć i działać z perspektywy Boga

Teologia to rzeczywistość wiązania wiary i rozumu. Oba te komponenty potrzebują siebie nawzajem. Wobec wielowymiarowego współczesnego kryzysu warto przypominać, że „rozumu nie uleczy się bez wiary, a wiara bez rozumu nie będzie ludzka”²³. Dlatego nie są to przeciwstawne aspekty ludzkiej aktywności. Formacja wiary potrzebuje naukowego namysłu, a wzrost w poznaniu intelektualnym domaga się wewnętrznego doświadczenia Prawdy, którą jest Bóg oraz łaski, która uzdalnia wierzącego do przyjęcia tego, co przekracza ludzkie zdolności poznawcze. Wobec tego można sformułować wniosek: rozumowa refleksja wyrывa człowieka z subiektywnego ujęcia rzeczywistości, obiektywizując wyznawaną wiarę, a wiara chroni poznanie intelektualne Objawienia.

W związku z tym należy widzieć w teologii nie tylko wiedzę, system poznania Objawienia, ale mądrość, która ma wgląd w najgłębsze rozumienie rzeczywistości i dlatego ma zdolność scalania całej dostępnej nauki, szanując autonomię poszczególnych dziedzin. Dlatego student teologii powinien nie tylko poznawać niuanse twierdzeń teologicznych. Konieczne staje się zdobycie umiejętności myślenia, a co za tym idzie oceniania tego, co niesie życie, nauka, społeczeństwo, przez pryzmat Słowa Bożego. Wyraźnie o tym napisał św. Paweł: „przemieniajcie się przez odnawianie umysłu, abyście umieli rozpoznać, jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu przyjemne i co doskonałe” (Rz 12,2b). Nie można tego ograniczać tylko do wymiaru moralnego. Owe odnawianie umysłu wiąże się ze zmianą myślenia. Chrześcijaństwo ze swej strony niesie przecież pogłębianą całościową wizję świata, gdyż wychodzi ponad doczesność, rozumność, doświadczenie, zmysły,

²¹ J. RATZINGER, *Prawda w teologii*, s. 65.

²² „[...] wielkość danej teologii (i stojącego za nią teologa) zależy nie tyle od *naturalnego geniuszu* tychże, ile od świętości jej twórców, nieważne, czy kanonizowanych”. J. SZYMIK, *Przyszłość i zadania teologii*, s. 136.

²³ J. RATZINGER, *Wiara i teologia w naszych czasach*, w: *Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność. 2000 lat nadziei*, red. H. Witezyk, Kielce 2000, s. 22.

historię, przez co ma zdolność przekraczania niepewności czy rozpacz. Teolog ma więc mieć obowiązek nie tylko przekazywać prawdy wiary i strzec jej intelektualnego wymiaru. Jego powinnością jest odważne uczestniczenie w dyskusjach świata, pytaniach i potrzebach społeczeństwa. Żeby nauczyć się tego, nie wystarczy pogłębione studium, ale asymilacja objawionej treści przez dyskusje, ćwiczenia, ale także dialog z Bogiem w modlitwie i medytacji słowa Bożego.

Odnowione myślenie, uformowane przez słowo Boże i wynikającą z niego teologię, wiedzie do działania zgodnego z biblijnym przesłaniem. Wyraża to łacińska maksyma: *agere sequitur esse*. Jest to możliwe nie tylko przez osobiste doświadczenie, ale także przez jego zobiektywizowanie w świetle wiary Kościoła. To wytwarza właściwy Ewangelii sposób postępowania: podporządkowanie swojego „ja” Boskiemu „Ty”. Możliwe jest to dzięki łasce Chrystusa. Stąd tak ważne jest to, by adepci teologii, wzmocnieni Bożą pomocą, scalali wiarę, wiedzę i codzienne życie. Wtedy można mówić o osiągnięciu celu przez teologię – według Josepha Ratzingera „teologia jest twórcza, gdyż w niej wiara została rzeczywiście doświadczona i nawrócenie stało się oczywistą przemianą”²⁴.

3. UNIWERSYTETY I WYDZIAŁY TEOLOGICZNE MIEJSCEM FORMACJI DUCHOWEJ

Studiowanie i zgłębianie teologii dokonuje się w przestrzeni Uniwersytetu katolickiego czy wydziału teologicznego na niekościelnej uczelni. Obejmuje to szeroko rozumianą dydaktykę i badania naukowe oraz różne formy duszpasterstwa i relacje międzyludzkie towarzyszące kilkuletniemu procesowi nauczania. Dlatego Franciszek stwierdził, że studia kościelne „stanowią rodzaj opatrnościowego laboratorium kulturowego, w którym Kościół dokonuje performatywnej interpretacji rzeczywistości, która wypływa z wydarzenia Jezusa Chrystusa i która karmi się darami mądrości i wiedzy, jakimi Duch Święty ubogaca w różnych formach cały lud Boży: od *sensus fidei fidelium* do magisterium pasterzy, od charyzmatu proroków po charyzmat doktorów i teologów” (VG 3).

²⁴ K. GÓŹDŹ, *Teologia – Uniwersytet – Nauka w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Studia Nauk Teologicznych” 3(2008), s. 107.

3.1. Wyznaczniki formacyjne studiów kościelnych

Teologia musi żyć życiem Kościoła realizującego misję Chrystusa w określonym czasie i przestrzeni. Wielowiekowe doświadczenie, wytyczne Kościoła oraz potrzeby współczesności prowadzą do rozpoznania niezbędnych elementów formacji teologicznej.

Po pierwsze, jak zauważył Franciszek, „stałym i priorytetowym kryterium jest kontemplacja i wprowadzenie duchowe, intelektualne i egzystencjalne w serce kerygmatu, to znaczy nieustannie nową i fascynującą radosną nowinę Ewangelii Jezusa” (VG 4)²⁵. Teolog nie może więc koncentrować się jedynie na spekulatywnych rozważaniach, lecz winien służyć doświadczeniu mocy Boga, by każdy mógł odkryć miłość Boga i nowość ofiarowaną przez Chrystusa. Dla osiągnięcia celu trzeba wiązać poszukiwania z życiem. To wpisuje się w ogólnouniwersytecką konieczność zdobywania wiedzy, kompetencji i umiejętności. Jedną z nich może być odnowienie własnego życia studenta przez skonfrontowanie się z Tajemnicą.

Drugim wyznacznikiem jest jednoznaczne postawienie na dialog, co wiąże się ze społecznym wymiarem wiary. Warto przytoczyć w tym miejscu słowa Benedykta XVI o niezbywalnym znaczeniu dialogu w procesie zaistnienia prawdziwej miłości: „Ponieważ miłość (*caritas*) jest pełna prawdy, człowiek może pojąć bogactwo jej wartości, może się nią dzielić i komunikować. Prawda jest bowiem *lógos* tworzącym *diálogos*, a więc komunikację i komuniją. [...] Prawda otwiera i jednoczy umysły w *lógos* miłości: oto chrześcijańskie głoszenie i świadectwo miłości” (CV 4). Odpowiadając na ten postulat papież Franciszek nakazuje ponowne przemyślenie i uaktualnienie „intencjonalności i organicznej natury dyscyplin i nauk prowadzonych na studiach kościelnych w tej specyficznej logice i zgodnie z tą szczególną intencjonalnością” (VG 4). Jest to konieczne w kontekście nowych form duchowości oraz odbudowy wartości czy nowych narracji i paradygmatów (EG 74). Z tego powodu kościelne badania naukowe winny dążyć do integracji wiedzy i dialogu między wiarą a rozumem oraz uwzględniać wymiar etyczny i teologiczną perspektywę, która jest niezbędna w szukaniu syntezy wiedzy (ECE 15-19).

Trzecim wyznacznikiem formacyjnego wymiaru teologii jest transdyscyplinarność podejmowana w świetle Objawienia. Stanowi to niezbywalną cechę akademickich badań i dydaktyki. Teolodzy muszą jednak pamiętać o tym, że nauka służy zrozumieniu świata wyzwolonego przez Jezusa Chrystusa.

²⁵ Zob. EG 164-165. Por. FR 99.

W ten sposób, zachowując wolność badań, strzeże się prawdy o Bogu jako źródle istnienia i wyzwolenia całej rzeczywistości. Dlatego trzeba odważnie uczestniczyć w procesie poznawania struktury świata. Nie chodzi tu jednak o zwykłe uchwycenie rozmaitych kontekstów, ale o mocną formę transdyscyplinarności, by rozpoznać mądrość płynącą z Objawienia. To wymaga odwagi teologów w kwestii badań i w podejmowaniu naukowego dyskursu z pozateologicznymi obszarami poznania. Motywacją do takiego podejścia może być pamięć o filarach edukacji w starożytności chrześcijańskiej: jednolitość nauki, przekaz świętości, tradycja życia, odwzajemnienie miłości, co jest możliwe w jednoznacznym przyjmowaniu Boga jako źródła i celu poznania (VG 4)²⁶.

Czwartym postulatem jest stworzenie przestrzeni współpracy różnych ośrodków uniwersyteckich i badawczych, zwłaszcza w kontekście badań o epokowym znaczeniu dla całej ziemi. Globalizacja, ogarniająca różne aspekty życia, wymusza taką współpracę. W tej przestrzeni Kościół może wiele wnieść ze swoim doświadczeniem katolickości, która zakłada jedność w różnorodności, pojednaną wielokształtność myślenia, kultury, form religijności. Domaga się to oczywiście wierności Bogu i temu, co objawił.

3.2. Formacyjne cele wydziałów kościelnych

Dokumenty papieskie określają cele misji wydziałów kościelnych. Niewątpliwie podstawowym zadaniem jest rozwijanie badań naukowych bezpośrednio lub pośrednio związanych z Objawieniem czy misją Kościoła oraz przedstawianie ludziom wyników tych poszukiwań. Jednocześnie rzeczony wydziały, dając odpowiednie wykształcenie, przygotowują osoby do pełnienia różnych zadań w Kościele; obejmuje to też różne formy stałej formacji duchownych. Wreszcie przed wydziałami stoi zadanie wspierania Kościoła powszechnego i Kościołów partykularnych w rozmaitych obszarach ewangelizacji. Dlatego wydziały te muszą zachować nie tylko naukowy charakter, ale ściśle eklesjalny (VG, art. 3). Jest to możliwe kiedy rozpoznaje się je jako wspólnotę „studiów, badań naukowych i formacji, która działa instytucjo-

²⁶ „Ta zasada teologiczna i antropologiczna, egzystencjalna i epistemologiczna ma szczególne znaczenie i winna ukazać całą swą moc nie tylko w obrębie systemu studiów kościelnych: zapewniając im zarówno spójność jak i elastyczność, organiczność wraz z dynamicznością; ale także w relacji do rozdrobnionej i nierzadko zdeintegrowanej dzisiejszej panoramy studiów uniwersyteckich oraz niepewnego, konfliktowego lub relatywistycznego pluralizmu przekonań i opcji kulturowych” (VG 4).

nalnie, [...] zgodnie z zasadami misji ewangelizacyjnej Kościoła” (VG, art. 11§1). Dlatego nie jest ważne jedynie zdobycie odpowiedniego wykształcenia przez studentów, by być specjalistami we własnej dziedzinie, ale uzdolnienie ich do dawania w świecie świadectwa o wierze (ECE 20).

Tak rozumiany proces całościowej formacji studentów domaga się odpowiednich wykładowców, zwłaszcza teologii. Dokumenty papieskie wyraźnie określają profil tych pracowników: oprócz kwalifikacji naukowych (wiedza, odpowiedni stopień naukowy, publikacje), dydaktycznych i etycznych (odpowiedzialność) powinni wykazywać się dobrym świadectwem życia chrześcijańskiego i kościelnego, prawością życia, wyznawać nieskazitelną doktrynę, wykazywać gotowość do służby wobec Kościoła, co przejawia się we współpracy z Urzędem Nauczycielskim Kościoła. Znakiem tego eklezjalnego charakteru teologii jest konieczność wyznania wiary przez nauczających dyscyplin teologicznych oraz posiadanie przez nich misji kanonicznej, udzielanej przez wielkiego kanclerza lub jego delegata (VG, art. 25-27)²⁷. Podstawą jest jednak nie tyle wymiar prawny, ale fakt, że powołaniem nauczycieli akademickich na uniwersytecie katolickim czy wydziale teologicznym jest „być świadkami i pedagogami autentycznego życia chrześcijańskiego, którego przejawem winna być osiągnięta już przez nich integracja wiary z kulturą, kompetencji zawodowej z chrześcijańską mądrością” (ECE 22). Cenne jest tu zalecenie wobec wykładowców w kontekście seminarium duchownego: „W wypełnianiu swych obowiązków profesorowie powinni się uważać również za prawdziwych wychowawców alumnów, stąd też niech troszczą się nie tylko o to, aby im przekazać wiedzę, lecz także wpływają na ich właściwą formację duchową. Wszyscy profesorowie powinni dawać dobry przykład chrześcijańskiego i kapłańskiego życia”²⁸.

W spełnieniu formacyjnego celu studiów teologicznych ważne jest też odpowiednio ułożone *ratio studiorum*, co ma zagwarantować stworzenie organicznej całości z nauczanych przedmiotów, służyć właściwej formacji studentów oraz współpracy nauczycieli akademickich (VG, art. 40§2). Z tego powodu wszystkie traktaty teologiczne należy wykładać we wzajemnym powiązaniu, uwzględniając także prawo kanoniczne, filozofię, nauki antropologiczne, ekumenizm, osiągnięcia naukowe danej epoki (VG, art. 69-72). Sam zaś układ studiów ma sprzyjać uporządkowanej formacji: najpierw podawanie ogólnych informacji, powiązanych z innymi dyscyplinami, potem studium określonych dyscyplin aż do dojrzałości naukowej w pisaniu rozprawy

²⁷ Zob. SC, art. 22-30.

²⁸ *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, 116.

(SC, art. 40). Dodatkowo, z racji wypełniania misji kształtowania przyszłych duchownych oraz innych osób przygotowywanych do spełniania różnych zadań w Kościele, konieczne jest zagwarantowanie odpowiedniej liczby wykładowców będących prezbiterami (VG, art. 76§1). Niezbędne jest też zagwarantowanie prowadzenia zajęć z przedmiotów pastoralnych (SC, art. 74§2).

3.3. Teologia i wydziały teologiczne w służbie nowej ewangelizacji

Współczesny Kościół żyje wezwaniem do nowej ewangelizacji, którą trzeba postrzegać jako istotny komponent życia i misji ochrzczonych. Fatalnym dla Kościoła i dzieła misyjnego byłoby pozostawienie ewangelizacji dla sfery pragmatycznej. W dziele tym jest poczesne miejsce dla teologii dogmatycznej i nauk biblijnych. Skoro w nowej ewangelizacji nie chodzi tylko o kwestie formy, gdyż wiąże się ona z rozumieniem Kościoła, to teologia systematyczna jest potrzebna do należytego wypełnienia rzeczony misji. Jan Paweł II stwierdził więc, że „obowiązek ewangelizacji, właściwy Kościołowi wymaga nie tylko ustawicznego głoszenia Ewangelii na coraz to nowych terytoriach i coraz większej liczbie ludzi, ale również i tego, ażeby treść tej Ewangelii przepajała sposoby myślenia, kryteria ocen, i normy działania – [...] należy dążyć do tego, aby cała ludzka kultura została przeniknięta Ewangelią” (SC 20). Wobec tego konieczne staje się ciągłe zgłębianie depozytu wiary oraz podejmowanie nowych form jego wyjaśniania, co wiąże się również z potrzebą nowej, odpowiedniej współczesnej mentalności, apologetyki²⁹. Jest to możliwe jedynie w kontekście właściwej formacji wszystkich podejmujących posługę w Kościele, tym bardziej, że przed obecnym Kościołem stoi zadanie nowego etapu ewangelizacji „z duchem”, co domaga się odpowiedniego rozeznania, oczyszczenia i reformowania (EG 5.30). Wobec tego trzeba uwzględniać to, że w zmieniającym się, wieloetnicznym i wielokulturowym świecie, z obecnością różnych światopoglądów i koncepcji etycznych, studia kościelne, zwłaszcza teologia, muszą pokazać siebie jako wartościowe paradygmaty myślenia i działania.

²⁹ Zob. KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Kapłan głosiciel słowa, szafarz sakramentów i przewodnik wspólnoty w drodze do trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, Poznań 1999, s. 9.

3.4. Owoce formacji

Studia teologiczne i uczestnictwo w życiu wydziału zmierzają do konkretnych skutków. Na poziomie intelektualnym i kompetencyjnym tym owocem jest posiadanie rzetelnej wiedzy teologicznej w szerokim kontekście życia Kościoła i świata. Służą temu wykłady, ćwiczenia, konwersatoria, seminaria oraz różnego rodzaju konferencje naukowe. Ten wymiar rozwoju jest stosunkowo łatwy do zweryfikowania przez przewidziane egzaminy i zaliczenia, z odpowiednią pracą dyplomową. Znakiem dobrego przebiegu procesu edukacji nie są jedynie adekwatne do wiedzy oceny, ale zdobycie mądrości chrześcijańskiej, która przejawia się w „syntezie spraw i przedsięwzięć ludzkich wraz z dobrami religijnymi, pod których kierunkiem wszystkie one wzajemnie się zespalają w jedną całość na chwałę Boga oraz ku pełnej doskonałości człowieka...” (SC 1).

Jednak uniwersytet katolicki (wydział) winien jednocześnie kształtować wśród studentów kulturę humanistyczną skłaniającą ich „do nieustannego poszukiwania prawdy i jej sensu w ciągu całego życia...” (ECE 23). Studiowanie teologii zobowiązuje więc do intelektualnej uczciwości także po zakończeniu studiów. Sprzężona z tym jest właściwa postawa etyczna przejawiająca się w dążeniu do sprawiedliwości społecznej (ECE 34). To wszystko służy Kościołowi. Uniwersytet (wydział) katolicki „przygotowuje bowiem ludzi, którzy czerpiąc inspirację z chrześcijańskich zasad, uczą się realizować w życiu w sposób dojrzały i świadomy swe chrześcijańskie powołanie, a w przyszłości będą mogli pełnić odpowiedzialne funkcje w Kościele” (ECE 31).

4. WNIOSKI

a) Teologia nie może ograniczać się jedynie do intelektualnego zgłębiania prawd objawionych. Konieczne staje się rozumienie jej proegzystencjalnego charakteru – jest światłem pomagającym rozpoznawać słowo Boże, co wpływa na odpowiednie życie wierzącego i całej społeczności ochrzczonych. Nawet szerzej: służy całemu społeczeństwu przez udział w dyskursie o świecie i człowieku.

b) Dla osiągnięcia zamierzonego skutku formacji teologicznej niezbędne jest studiowanie powiązanych ze sobą traktatów. Studenci powinni nie tylko zgłębiać poszczególne zagadnienia. Pożądana jest umiejętność syntezy,

także w kontekście innych dyscyplin naukowych. W ten sposób adept teologii rozpozna jej znaczenie dla życia Kościoła i świata, ale też dla własnej chrześcijańskiej tożsamości. Z tego powodu trzeba ukazywać organiczne powiązania między naukami biblijnymi i teologią systematyczną a teologią moralną, pastoralną czy duchowością. Słuszny jest postulat, by teologię biblijną, dogmatyczną i fundamentalną uprawiać z pastoralnym i duchowym nachyleniem. Z kolei całą gamę zagadnień moralnych, liturgicznych, duszpasterskich trzeba osadzać na solidnym fundamencie biblijnym i doktrynalnym. Wtedy zachowana jest konieczna równowaga.

c) Z poznaniem intelektualnym, zdobywaniem umiejętności i badaniami naukowymi związane musi być życie duchowe studenta czy teologa. Wciąż bowiem potrzebna jest łaska i współodczuwanie z Kościołem, co jest możliwe przez osobistą więź z Bogiem oraz uczestnictwo w życiu wspólnoty. To właśnie owo życie wewnętrzne i sakramentalne stanowi niezbywalną płaszczyznę poprawnej i dającej życie teologii. Jest to zrozumiałe, gdyż przecież chodzi w najgłębszym sensie o samego Boga, który udziela się i objawia wierzącym. Bez tego duchowego klimatu teologia może przestać nią być i zacnie przekształcać się w religioznawstwo.

BIBLIOGRAFIA

- BENEDYKT XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, Kraków 2009.
- FRANCISZEK, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Kraków 2013².
- FRANCISZEK, Konstytucja apostolska *Veritatis gaudium*, Tarnów 2018.
- GÓŹDŹ K., *Teologia – Uniwersytet – Nauka w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Studia Nauk Teologicznych” 3(2008), s. 101-118.
- HELLER M., *Nowa fizyka i nowa teologia*, Tarnów 1992.
- JAN PAWEŁ II, Encyklika *Fides et ratio*, Kraków 1998.
- JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Ex corde Ecclesiae*, w: TENŹE, *Dziela zebrane*, t. IV, Kraków 2007, s. 86-104.
- JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Sapientia christiana*, w: TENŹE, *Dziela zebrane*, t. IV, Kraków 2007, s. 15-31.
- KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Kapłan głosiciel słowa, szafarz sakramentów i przewodnik wspólnoty w drodze do trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, Poznań 1999.
- KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Instrukcja o powołaniu teologa w Kościele „Donum veritatis”*, w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994*, tłum. i opr. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, s. 353-369.
- MIĘDZYNARODOWA KOMISJA TEOLOGICZNA, *Teologia dzisiaj. Perspektywy, zasady i kryteria*, tłum. T. Stopa, Kraków 2012.

- PANNENBERG W., *Kim jest człowiek?: współczesna antropologia w świetle teologii*, tłum. E. Zwolski, D. Szumska, Paryż 1978.
- PAWEŁ VI, Encyklika *Populorum progressio*, Wrocław 1999.
- RATZINGER J., *Prawda w teologii*, tłum. M. Wojalska, Kraków 2001.
- RATZINGER J., *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajęczkowski, Kielce 2004².
- RATZINGER J., *Wiara i teologia w naszych czasach*, w: *Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność. 2000 lat nadziei*, red. H. Witczyk, Kielce 2000, s. 15-22.
- SEWERYNIAK H., *Miejsce teologii na Uniwersytecie w odpowiedzi na zarzuty*, „Studia Nauk Teologicznych” 3(2008), s. 63-78.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*, w: TENŻE, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2008, s. 488-509.
- SZYMIK J., *Przeszłość i zadania teologii*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 30(2017), nr 2, s. 129-140.
- Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, red. K. Klauza, Częstochowa 1999.

CAŁA TEOLOGIA W SŁUŻBIE INTEGRALNEJ FORMACJI DUCHOWEJ STUDENTÓW

STRESZCZENIE

Teologia jako rozumowa refleksja nad Bożym Objawieniem wciąż pozostaje w służbie wierze indywidualnego człowieka i wierze Kościoła, a przez to oddziałuje na społeczeństwo i doczesną rzeczywistość świata. Teologia ze swej natury musi oddziaływać na życie, przede wszystkim na codzienność samego teologa, jak również studentów. W ten sposób realizuje się formacyjny charakter studiowania nauk świętych.

Formacja obejmuje więc usłyszenie słowa zbawienia i jego asymilację w życiu, co prowadzi do myślenia i działania zgodnego z Ewangelią. Dlatego niezbędnym komponentem teologii pozostaje życie duchowe, zwłaszcza modlitwa, przyjmowanie sakramentów i uczestniczenie w codzienności Kościoła. Obejmuje to najpierw wykładówców teologii.

Realizację tych celów można osiągnąć przez kerymatyczne nachylenie teologii, otwarcie na dialog oraz transdyscyplinarność. Świat dzisiejszy bowiem potrzebuje teologii odnajdującej się w meandrach myślenia współczesnych. Jednocześnie konieczne staje się, by absolwent studiów teologicznych swobodnie poruszał się po wszystkich przestrzeniach teologii, a nie pozostał na poziomie wąskich zainteresowań i specjalizacji. Ten wymóg współczesnych czasów domaga się więc od Kościoła nowego integralnego spojrzenia na teologię, uprawianą we wspólnocie wierzących oraz w kontekście świata coraz bardziej zsekularyzowanego. Czas wrócić do holistycznej wizji życia, świata, teologii.

Słowa kluczowe: formacja; odnowa teologii; wyzwania wobec teologii; komponenty formacji teologicznej.